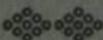

НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА.

Випуск 2.

Д-р ДМИТРО ДОНЦОВ

Політика прінціпіяльна і опортуністична

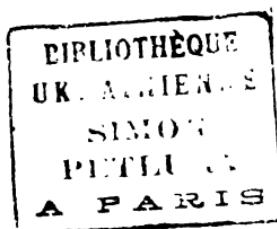
Львів — 1928.
Друкарня А. Гольдмана, Сикстуська ч. 19.

НАЦІОНАЛЬНО - ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА.

Випуск 2.

Д-р ДМИТРО ДОНЦОВ

Політика прінціпіяльна і опортуністична

Львів — 1928.

Друкарня А. Гольдмана, Сикстуська ч. 19.

Всі права застережені.

scan from diasporiana.org.ua

Нема на світі справи, яка-б вимагала такого зasadничого поставлення, як українська. І нема на світі справи, до якої підходили-б з такою опортуністичною міркою, як — українська справа.

Не говорю про часи передвоєнні; тоді українське питання було питанням культурного розвитку безтериторіяльної »нації«, або — справою адміністративної децентралізації Росії чи Австро-Угорщини. А розвязати сю справу треба було шляхом повільних реформ.

Події 1914 і наступних років, неначе обухом, тріснули нас по голові. Проти волі вирвали вони політичну думку з трясовища опортунізму, змусили поставити проблему України в цілій її далекосягlosti. Але не надовго. Під тяжкими ударами останніх літ маловідпорна думка наша знов вертає до старого річища компромісості, »числення з фактами«, »пристосовання до обставин«, »реальній практиці«, — до посіблізму.

Чи ся політика дійсно збавенна? Чи принціпіяльна політика, для якої ідеальна мета є не лише мрією, але й практичним дорогою, є донкішотством? Що таке політика опортуністична? Що таке політика принціпіяльна, революційна?

Відповідь потрібна нагла й небаламутна.

Але з гори треба відмовитися від шабельонового рішення питання. Рух, започаткований на Україні в 1648 р. напр. був рухом революційним, хоч його провідникові спершу й не снилося про

ніякий державний сепаратизм. З другої сторони, ліберальний рух в Росії перед 1905 роком не був революційним рухом, хоч відразу означив своє принципіяльновороже відношення до царату, жадаючи конституції.

Отже, не все програма рішає про принципіяльність чи угодовість руху.

Дальше, в царську Думу нпр. ішли й праві і ліберали, і соціальдемократи (так само як і деінде до парламенту), але одні — для підтримки режіду, другі — для його повалення. Отже, позірно однаковість тактики не все рішає про її угодовість чи принципіяльність. Побита під Садовою Австро-Угорщина підписала капітуляцію так само, як і побита під Седаном Франція. Але для Габсбургів рік 1866 був зрешенням з провідної ролі в німецькій спільноті і в Середній Європі взагалі; для Франції ж по 1871 році зачалася тільки »передишка«, перерва, вимушена обставинами, щоби ліпше підготовитися до нової »тури«.

Si duo faciunt idem, non est idem!

Приглянемося великим політичним рухам в історії, під час революцій і під час спокою: якими рисами відріжнялася політика принципіялістів і угодовців, і якій зasadі завдячував свою перемогу той чи інший рух, та чи інша ідея?

Перша новітня революція на нашім континенті: Англія - республіка... Як могло удастися Кромвелеві його діло в країні старого (навіть вже тоді) конституціоналізму і пошанівку традиційної королівської влади? Проти будучого лорда-протектора була почасти й громадська думка, що лякалася радикального лікування, і сам парламент. Чим переміг він їх? Що дало йому силу знищити короля?

Певно, убийство короля се страшна річ, пише

Карлейль *). Але коли ви вже зачали з ним війну, коли ви вдалися з ним на суд Божій, в двобій, — льогічним висновком сеї боротьби був шафот для короля або для його противника. Були й угодові течії в конфлікті (пресвітерянці); вони вірили в порозуміння з королівською владою навіть по розпочатій війні, бо й сю війну проти короля вели вони під гаслом: »за короля, за королівство і за парламент!« Вони вірили в пакт, в писану угоду. Але ім відповідав Кромвель й його »круглоголові«: »Як? За цілу нашу боротьбу малиб ми дістати лише свисток паперу?« Ні, сього було за мало! І пресвітерянці усунуто з парламенту силою, а короля відіслано на страту.

Але лишився ще парламентський »недогривок« (*Rumpfparlament*), який три роки — і які роки! — переводив час на виголошування промов, коли країна чекала діл, коли успіх розпочатої справи висів на волоску. В момент, коли сторонники поваленої монархії ждали тільки нагоди до нового чинного виступу, сей ніби що парламент ніби то народних заступників ухвалив розписати нові »свобідні« вибори...

Що було з ним робити? Голодна дійсність, пише Карлейль, зближалася до нас, і її треба було задовольнити, інакше вона пожерлаб нас. Право голосу для кожного Англійця, яке ухвалив парламент — се була прегарна річ, але що як ще не винищенні монархісти чисельно переважають нас? Що як більшість англійського народу, що байдуже ставиться до нашої справи, підтримає їх своїми виборчими картками? Чи маємо скористатися сій байдужній більшості, коли своєю сусільною вагою і силою, волею до саможертви, хоч її не числом голосів, ми є більшість! І чи

*) Th. Carlyle — Ueber Helden, Heldenverehrung und das Heldenfürstliche in der Geschichte, VI. Vorlesung, Berlin.

для ваших гарних формулок треба віддати на свавою долі цілу велику, здобуту нашими шаблями, справу, зробити з неї знов лише надію і можливість? Алеж вона не є лише можливість, вона є певність, факт, здобутий завдяки божій помочі і силі наших рук. Чи маємо задля ваших прекрасних засад випустити з рук здобуте? Сього не могло статися. Так думали противники короля і Кромвель — розігнав парламент, щоби покласти край сподіванкам прихильників абсолютизму, хоч і казав, що волівби вмерти, ніж доконати сього вимушеного акту.

Який був сенс того, що сталося? Дуже простий! Дійсне усунуло з шляху формальне, а пуританська Англія могла похваляти се чи ні, але пуританська Англія була тим вратована від самогубства *).

Перемогли отже не сторонники відірваних догм, не прихильники засади — «і се, і те», переміг Кромвель. Чим? Тим, що не злякався витягати, хоч і страшні і особисто йому прикрі, але «льогічні висновки» з становища; тим, що не корився фактам, а натомісъ творив власні; тим, що справу ставляв вище формул, тим, що проти математичної більшості не вагався змобілізувати дійсну, велику, ненароджену дійсність, якою вагітний був край; проти компромісу — принципі... Він переміг своєю принципіальною, як сказалиби ми тепер.

Про сю революцію писав Бокль: «Наша велика революція була ділом людей, які гляділи не в зад, а наперід... Процес Гемпдена і обжаловання п'ятьох послів (що протестували проти неконституційних заходів короля) — не викликали б ніяких наслідків в країні, колиб нарід не був приготований — ставляти справу в цілій її далеко-

*) idem.

сягlosti, як конфлікт двох ідей, »колиб дух не послуху не досягнув того степеня, що вистало одної маленької іскри, щоб запалити льонт і спричинити пожар«... Одночасна з англійською спроба революції у Франції (фронда) скінчилася невдачею, бо люд був там здавна призвичаєний »дивитися з покірним респектом на вищі кляси так, що навіть коли він повставав із зброєю в руці, то не міг позбутися рабського духа покори й послуху, якого не мали наші діди... Можливі наслідки французької революції (фронди) були зневтralізовані настроєм, який, навіть в розгарі боротьби, не давав її учасникам визбутися своїх невільничих навичок« *).

Так було у Франції в половині XVII віку, але англійська революція перемогла тому, що нація вже була духом вільна; що спір про дрібні уступки підпорядковувала спорові про великі речі, про прінципи; тому, що була свідома зasadничої своєї ворожості до іншого світу; тому, що не вагалася пірвати свій звязок з тим, що мала валити; тому, що не хотіла робити угоди з ним.

Сі самі течії, що бородися в Англії, змагалися й під час боротьби північно-американських кольоній Англії проти їх метрополії. Ся боротьба тепер здається забавкою. Але вона нею не була: Вона тревала вісім років і аж до останнього моменту не був певний її вислід.

— Чи можемо ми боротися? — питалися угодовці перед розривом з метрополією, — де є наші вояки, магазини, скарб, сей нерв війни? Нам забракне всього! Натомісъ матимемо проти себе найзавзятійший у світі народ, який панує над морями, богатий, узброєний, могутній. Ріша-

*) History of civilization, by H. T. Buckle, L. 1894, II, 154.

тися на крайність (на війну) — се лиш шляхетне божевілля!*)

Але ім відповідав оден з найліпших промовців революції, Патрик Генрі: »Нам кажуть, що не маємо змоги боротися з таким страшним противником. Але коли ж ми станемо сильнійші? Чи на слідуючім тижні, чи в слідуючім році? Чи тоді, коли нас розброять, коли до кождої хати впхають нам по одному англійському воякові? Чи нерішучість і безчинність збільшують наші сили? Чи знайдемо засоби оборони, вилігуючись, мов ледарі, на спині, снуючи марні видива надії, тоді як наш ворог звяже нам руки й ноги?... Війна неминуча... Хай же вона прийде! Повторяю, хай вона прийде! Чи життя є таке дорогое, чи сей мир такий солодкий, що його треба купувати за ціну кайданів і неволі? Що до мене, то я кажу: дайте мені свободу або дайте мені смерть!«

В тім самім дусі промовляв на Конгресі посол полуночної Кароліни Кристоф Гадсден: »Наші хати — говорив він — з цегли, з каміння і з дерева; коли їх зруйнують, ми собі вибудуємо інші; але свобода раз втрачена, втрачена на завше!«

А ось що писав в листі до своєї жінки Д. Адамс: »Ти подумаєш, що я збожеволів із захвату, та так не є. Я знаю, що боронити нашу декларацію (незалежності) і наші держави, коштуватиме труду, крові й богатств. Але крізь сі темні хмари я бачу промінь світла... Тим разом мета варта засобів!«

Се не був дешевий ентузіазм... Як пише історик, в той час, »як Американці (повстанці) у відвороті переходили через край, ніхто до них не прилучався; тоді як назустріч королівській армії хмарою вибігала людність, шукаючи протекції

*) Histoire des États Unis par E. Labonlage ,Paris 1870, III.

і мири. З одного боку було численне, добре вбране і вимуштроване військо, що вабило очі бліскучим одностроєм, з другої — жменька змордованіх вояків, прозваних через їх убоге вбрання »безштаньками«, які тікали ратуючи життя»... Се був час, коли Вашингтонові бракувало війська, щоби ослонити Філадельфію, де радив Конгрес; коли він писав (18. XI. 1776): »Як що не зробимо останнє зусилля, щоб зібрати нову армію, боюся, що наша вітчина погибне.«*)

Чи не було природне в такім становищі, хапатися хочби за тінь надії?

Але се не було природне для тверезого Американця. Оден з провідників повстання говорив: »Моїм крокам присвічує лише світло досвіду. Тільки минуле помагає мені відслонити майбутнє. А оцінюючи минуле, оцінюючи поведінку англійського міністерства за останні десять років, я пишауся: що може усправедливити надії, в які бавляться сі панове і якими забавляють парламент? Не дайте себе зрадити поцілункові... Запитайте ліпше, як ласкаве приняття нашої петиції погодити з воєнними приготованнями?... Чи флота й військо се річи конечні для діла любови і згоди?... Нема вже й тіни надії!... Ми все готові примкнути очі, щоби не бачити прикрої правди і прислухатися голосу надії, сеї сірени, яка чарує аж поки не перемінить нас в худобину. Але чи ж ся роля личить розсудним людям, що борються за волю?«

Дивитися страшній правді в вічі — ось була чеснота, якою перемогла американська революція. Але не тільки нею. Вона перемогла тим, що надіялася — проти надії, сподівалася — проти фактів, *contra spem, tim,* що репрезентована жменькою завзятців, вона кинула виклик інертній більшості:

*) *idem.*

що не дала себе стероризувати непоборним, здавалося, фактам життя; що вміла хотіти неминучого, не зволікаючи трусливо з конфліктом, якого не можна було відвернути; що ідеал свободи вміла поставити над життям і добробутом людності, нарешті тим, що вірила — при оцінці становища — не юдиним поцілункам, не солодким словам, не омані порозуміння, — лиш твердій мові ділань.

Замісць компромісу з фактами, з опінією краю, з чужою волею — переконана, розрахована, тверда принципіяльність. Нею і лише нею удавалося жменці фанатиків з Вашингтоном на чолі зробити з Америки те, чим вона є тепер: крайну, якої людність представляє чотири проценти всієї, а богатство — майже половину цілого богатства світу.

Подібними фанатиками були й діячі великої французької революції. Її теж фальшиво представляють, як якийсь відруховий, стихійний вибух, що пірвав як гураган всіх і вся... Велика неправда! В 1793 р. писав Каміль Демулен: »12 липня 1789 року (себто в самих початках революції) було нас, менше-більше, всього десять республіканців в Парижі. Навіть люде, що оснували і зорганізували в 1792 р. республіку, Робеспер, Сен Жюст, Верньо, Дантон, найславніші з майбутніх членів Конвенту, були тоді монархістами«, як і ціла громадська думка тодішньої Франції. Ся думка була така виразна й сильна, що коли король присягнув конституції, той самий екзальтований республіканець К. Демулен, схилився перед сим »фактом«: »республіканські й демократичні теорії завалилися«, писав він, зрікаючись дальше »проповідувати в пустині« »безцільні думки, що лишаються без жадного впливу« на нарід...*)

*) Оляр, — Політ. історія франц. революції.

Правда, вже в серпні 1790 р. можна було набрати підозріння, що Людовик XVI зраджує революційну Францію і зноситься з емігрантами і чужими дворами. Вже тоді насувалася гадка, що вратувати революцію можна тільки скасувавши королівську владу. Але величезна більшість політичного світу лякалася заглянути у вічі страшній ділемі... »Через те, що зрада короля не була видна народним масам — пише історик, — то ся маса лишалася роялістською і не йшла за республіканцями. А більшість демократів уважала небезпечним й нерозсудним пропонувати республіку при такім стані несвідомості мас. І через те, що маса хотіла короля, то їх політика проптувала до того, щоби робити лиш натиск на королівську владу«, для осягнення реформ.

Цілком іншою була тактика жменьки республіканців! Не зваючи на несвідомість і лояльність маси, ні на те, що партія викликала недовіря селян; що не користала з підтримки ширших робітничих верств, що була нечисленна, складаючись головно з журналістів і сальонових промовців — почувала вона, пише Оляр, що по її боці льогіка і майбутнє. Вона лише ждала, що якась фатальна помилка королівської влади відкриє нарешті очі громадській думці...

Оголошення писемних доводів зради короля, його листовання з емігрантами і з зовнішнім ворогом — було власне такою фатальною подією, яка відслонила очі й недовіркам. З сеї помилки, як і з інших, скористали противники монархії, щоби повести отверто свою лінію. В той час, як запальний Демулен ставав з монархіста республіканцем, а з республіканця монархістом, міняючи тактику і клічі залежно від чергового з »фактів«, що мінялися мов в калейдоскопі, або в залежності від хвилевого настрою юрби, — політика Робеспера (читаємо в Е. Кінє) »представляла просту,

незмінну геометричну лінію, що ніколи не звертала, все посувалася наперід з упертою сталістю стихійної сили», сили революції.*)

Тамті — боялися стихії й все прагнули йти з нею разом, але її не розуміли. Сі — як говорив Марат — думали, що лише »індикі ходять стадами«, але завше одинцем ті, що ведуть стадо за собою. Даний етап психіки цього стада іх не цікавив, як і всякі інші »факти«, створювані й усувані людськими руками. Щож іх тоді цікавило? Перед чим мали сі люди респект? »Перед фантомами свого розуму, свого мозку«, відповідає Ле Бон, перед своїми ідеями-принципами були лише повні респекту якобінці. В іх очах сі фантоми були реальнішими від живих людей і іх настроїв. Міліони метафізичних воль, створених ними по своєму образу і подобію підтримували іх однодушно своєю похвалою, а іх власний внутрішній голос лунав навін немов хвалебний хор тріумфу. Від сих уроєнь і мрій ніколи не відводив очий якобінець і іх нацидав чисельній більшості: за її згодою, а часом і проти неї **)

Якобінці були зникаючою меншістю. Їх налічувалося п'ять тисячів в Парижі, а в цілій Франції — триста тисячів. На сімсот п'ятьдесят членів Конвента Монтанярів було не богато. Збита маса в п'ятьсот люда належала до так званої долини (»болота«), а на сім міліонів виборців — шість стрималося від голосування... Така була та *volonté générale* (загальна воля), на яку сперлася купка відважних!

Проти політики »Гори« повстало ні менше, ні більше, як шістьдесят департаментів, і не зважаючи на се, вона, »Гора«, а не її противники,

*) Міне, — Історія франц. революції, приложение — изъ „Революции“ Е. Кинэ, Спб, 1897.

**) Dr. G. Le Bon, *La Révolution française et la Psychologie des Révolutions*, Paris.

накинула свою волю тогочасній і майбутній Франції... Залякувана Законодатна Палата, а пізнійше Конвент все уступали мобілізованим Горою паризьким юрбам, клюбам і Комуні. Ведені »Горою« маси вдерлися до Тюільрі, змусіли арештувати і післати на шафт нещасливого короля.. »Гора«-ж кермувала так званими вересневими убийствами вязнів, а »представники народу« мусіли лишити їх — проти волі — безкарними. Роялістський парлямент, під сею пресією — покинув короля; гуманітаристи — позволили розпаношитися теророві; паціфісти — дали втягнути Францію у страшну війну. Сто сорок послів жірондістів на приказ »Гори« були видалені і понесли смерть, як пізнійше й дантонисти. Страшний Конвент, перед яким тремтіли всі двори тодішньої Європи, був потульною іграшкою в руках якобінських клюбів, паризьких передмість і Comité du Salut publice. „Ми скорше зробимо з Франції цвинтарище — казав Каре — аніж злечемося думки відродити її нашим способом“... Колиб подібну волю чину мала французька аристократія, хто знає, чи Франція не була б і досі монархією...

Бо, слішно каже французький соціольог — »брутальна й сміла меншість все поведе за собою нерішучу і боязку більшість«. Бо »в борні між сильними і слабими віруваннями успіх ніколи не буде по стороні слабих вірувань. Сильна віра витворює сильну волю, яка все опанує волі слабії«. Якобінці »корилися невидимим силам, яких не були в змозі опанувати... Вони підлягали впливові містичних пристрастій, незрозумілих ім самим«.*)

А всі отсі »phantomis«, »сили« й »пристрасти«, яким поклонялися якобінці, се був вичутій ними дух часу, тенденція епохи, укрита льо-

*) idem.

тіка подій. Смілість якобінців і уміння вчутися в дух епохи, відчути ритм її пульсовання, відвага стати на чолі подій — ось що дало їм, меншості, перемогу над більшістю, яка не бачила, що відбувалося під видимою поверхнею людського моря.

Противники якобінців спиралися на завше пасивну юрбу, вони — на себе і свою волю. Тамті — на даний степень розвитку мас і їх настрої, вони — на майбутнє, яке вже дозрівало в сучаснім. Тамті — на статику, вони — на динаміку. Тамті — кождий «факт» підносили до значення принципу, вони — всі факти, всі волі і свідомости — угинали під ярмо власних зasad.

Так сталося, що інші поплелися в хвості подій, вониж здійснили те, про що мріяли в своїй фантастичній душі. Власне — через свою прінціпіальність.

Прінціпіальність маняка? — спитається... Се справи не міняє!

Коли схочемо звернутися до модерних часів, до часів національних рухів, знайдемо те саме.

Візьмім для прикладу такий типовий рух як ірляндський. Коли захочемо охопити одною основною ідеєю цілий сей рух від його початків, то одно нам кинеться в вічі: стремління ставити справу на вістря меча, воля зірвати звязок з Англією, висунення далекої мети, розворушення маси, свідоме викупування духового провалля між обома народами, заогнювання національних противенств.

Вже Джонатан Свіфт (славний автор Гулівера) казав, що «слабою стороною Ірляндця є лояльність». Сю лояльність і старалися знищити ірляндські патріоти, се був перший крок в іх боротьбі, без якого не можна було покласти слідуючих. Певно, нераз мусіли вони схиляти го-

лову перед vis maior, але ніколи й ніхто не міг їх приневолити зректися своєї остаточної мети. Коли підкупствами й грозьбами змусів англійський кабінет ірляндський парлямент ухвалити свою власну смерть і згодитися на акт унії з Англією (1800), оден з ірляндських патріотів, Гуд говорив: «Я знаю, що панове міністри мусять тепер нас перемогти; але я не відходжу звідси з засмученим серцем, бо певний, що народ остаточно переможе і здобуде собі свободу. Тепер він мусить скоритися, бо не може чинити опору ста двадцяти тисячам озброєних, але прийде час, коли Англія, як в 1782 р., буде знов слаба, а Ірландія о стільки міцна, щоби здобути назад втрачені свободи».

Вказаним Гудом шляхом пішла наступна генерація, особливож маркантина постать европейського політичного світу, що витиснула незатерту печать свого духа на історії Британських островів, Даніель О' Коннель. Його великою ціллю була справа відклиkanня унії (Repeal) етапом до неї — еманципація католиків. Треба усвідомити собі становище католиків в перших десятиліттях XIX віку, щоби оцінити великість завдання О' Коннеля. Пануючою церквою в Ірландії була англіканська; хоч до неї належала тільки жменька чужинців, але утримувати її, платити на неї десятину — мусіли Ірляндці. В той самий час були Ірляндці виключені від всяких урядів: Всі місцеві влади, судові, податкові уряди — були обсаджені Англійцями. В соймі сиділи самі протестанти. Ім теж належала ціла велика земська посілість в краю... Нарід, а навіть його провідна верства, духовенство, був принижений і загалюканий. Боротьбу з сим станом річай і підняв великий трибуn. За собою він мав лише свою геніяльну упертість і волю, що не числилася ні з чим; проти всіх: і ворогів, і приятелів, і протестантів, і ка-

толиків, і Англію, і Ірляндію, з якої щойно треба було зробити націю, здібну до політичної боротьби.*)

Серед таких обставин підняв О' Коннель боротьбу за еманципацію католиків. Проти нього була громадська думка країни, готова йти на угоду і на право вета короля. Монсіньор Кварантоні, який під час ув'язнення Пія VII-го заступав папу в Римі, всі майже ірляндські католицькі епіскопи з ним, — теж радили поміркованість. Не кажу вже, що всіма силами опиралося реформі британське правительство. І над всіма перешкодами запанувала воля одної однісінської людини. Йому удалося викликати величезний вічевий рух, удалося перемовити епископів, зломити політичний вплив кардинала Гузальві, інспіратора угодової групи. Як ніхто інший, умів О' Коннель збудити в серцях темного католицького люду свідомість власних прав. Досі політикою занималися в Ірляндії лише протестантські верхи, католицькакож маща була повільним знаряддям в руках ленд-лордів. О' Коннель зробив з сеї маси — вічами, пропагандою, петіційним рухом — свідому своїх інтересів верству народу. В один однісінський день (в 1828 р.) відбулося в Ірляндії дві тисячі віч... І уряд мусів, як сам признавався, уступаючи грозьбі революції — внести біль про еманципацію католиків, що був принятий обома палатами і затверджений королем (1829).

Се була перемога одної людини, яка не визначалася ні богатством, ні титулами, ні високим становищем в суспільноті. Людини, проти якої був уряд, проти якої греміли всі казальниці англіканських церков, проти якої змобілізовано дав-

*) Все сказане про Ірляндію взято головно з W. H. Lecky's — *Vier historische Essays* (Swift, Hood, Grattan, O'Connell) Posen, 1873 і з Ch. Seignobos. — *Politische Geschichte Europas.*

нію ненависть пуританської Англії проти »папістів«. Навіть власні земляки, сторонники еманципації, відвернулись від нього, і — він переміг. Він сам створив організацію, що опанувала громадську думку; він сам натхнув своїм запалом маси; а виграв битву не через те, що підсичував відвагу оборонців реформи в парламенті, не тим, що старався збільшити там іх число, лише тим, що створив в Ірландії народну силу, яка тримала в страху противників.

Без О' Коннеля Ірляндія остаточно й дочекалася б еманципації, але одержалаб цій як дарунок вищої кляси клясі нижчій, з ветом короля. Заслуга ірляндського трибуна була та, що його нація вийшла на арену свободного політичного життя як тріумфаторка, як предмет страху, а не погорди, як сила. Він знищив рабський пошанівок своїх земляків перед вищою, пануючою верствою в країні, підняв верству проти верстви, заогнiv національну ворожнечу, а числив не так на скомуровані верхи, як на цілу націю.

Герцог Веллінгтон, погромеця Наполеона під Ватерлоо сказав в 1836 р. в палаті лордів: »Ви нарікаєте, що ми все маємо на устах імя О' Коннеля, що всі наші старання ми спрямовуємо на поконання одної однісінької людини. Се тому, що ся однісінька людина — є сила!«.

О' Конель переміг своїх противників тому, що цілу свою довголітню й ріжносторонню діяльність підпорядкував одній єдиній меті. Політичну свідомість своїх земляків, якою помітував досі кождий уряд, зміцнив він так, що перед нею скорилися рішучість Веллінгтона і сприт Піля. Його »Союз католиків« лішив спершу — аж десять членів, а протягом короткого часу став володарем думок цілої країни!

По проголошенню еманципації католиків, він в тій хвилині заснував Союз для відкликання

Унії (Loyal Repeal association) і на цій вимозі зосередив цілу увагу. А в своїй агітації ставався усвідомити націю, що всі її болі, ціла її нужда і упослідження, — походять виключно з політичного невільництва, з державної залежності. І коли йому не удалося осягнути сеї другої цілі, то тільки тому, що дійсно час ще не дотримався. Колиб — говорив він — Англія опинилася знов в таких напружених відносинах з Францією, а на-рід був так зорганізований, як в 1843 році (коли напр. на однім вічу в Торі зібралося 250.000 лю-ду), він не завагавсяби проголосити скасовання унії і незалежність Ірляндії... Своєю острою мо-вою, разворушуванням старих епізодів англійсько-ірляндської ворожнечі він богато спричинився до скріплення антагонізму між обома народами і коли тепер клясова й релігійна ненависть в останніх літах в Ірляндії сильнійша, ніж в якійбудь іншій країні, то се треба завдячувати політиці Пітта і агітації О' Коннеля.

Опортуністи закидали йому, що ся агітація віддаляла момент еманципації католиків. Але се його не зражувало. Він сам признавався, що предметом агітації була дальша ціль — відклиkanня унії 1800 року. Радше старий кодекс карний з усіма його страхіттями, казав він, аніж унія. В одній промові він заявив: — Ніщо так мене не тішить, як що в нашім стремлінню до скасовання унії нам так підпомагають наші вороги... Вони гальмують еманципацію католиків, але винагороджують нас тим, що прискорюють момент відро-дження Ірляндії; що все дають нам причину до агітації...

Найважнішим завданням О' Коннеля було переконати своїх земляків в іх силі, навчити гля-діти на себе як на націю, рівновартну з протестан-тами і спопулярізувати в масах мету, за яку боровся. Колърідж говорив про нього: »Лише

той є дійсно великим чоловіком, хто відчуває цілу вагу і силу одного принципа і без страху поступає відповідно до того. Погляньте, як завше виходить переможцем О' Коннель і в дебаті, і в акції! Чому? Тому, що виступає в обороні великого принципу, робить те, що сей принцип наказує, цілком опирається на нього і в нього вірить».

Власне через те, що він провадив принціпіяльну політику, що й в найтяжчі хвилини для краю не спускав з ока своєї великої мети, через те, що не гнувся перед фактами, ані перед жадною іншою силою; що в глину, якою була за його часів ірляндська «нація», вдихнув живу душу і запалив її великим ідеалом, — через те і переміг він в своїм змаганні: був бо свідомим того, що перемога ідеї осягається не через порозуміння з ідеєю ворожою, лише через компромітацію останньої, її знесилення і знищення.

Пізніший ірляндський рух пішов шляхом, вказаним йому великим трибуном за його молодості. Земельну реформу Глядстона Ірляндія відкинула, твердючи, що тільки знищення лендлордізму і національна незалежність установлять добре відносини між Англією та Ірляндією. »Причиною політичних і соціальних недомагань країни є панування чужинців« — так відповів англійському урядові національний конвент з 1200 послів, скликаний в Добліні 1881 р. Земельною Лігою. І жадні громи Глядстона проти »нової Евангелії плюндровання« нічого не помогли... *) За наших часів Ірляндія осягнула те, до чого стреміла, стала »свобідною державою«. »Зеднане королівство Великої Британії та Ірляндії« не лишилось як спомин навіть у титулі англійського короля...

*) Ch. Seignobos, op. cit.

Задалеко завелаб нас студія російської революції. Але, абстрагуючи від наших симпатій чи антипатій до большовизму, мусімо признати, що і в сім випадку з партій, які змагалися за владу в російській революції, на разі свою ціль (здобуття влади) осiąгнула та, яка показалася найбільш »доктринерською« й принціпіяльною.

Так, як і якобінці, большевики майже все були в меншості, навіть у власній партії, в соціаль-демократії. На обєднавчім зізді партії 1906 р. в Штокгольмі, до Центрального Комітету вибрано 7 меншевиків і лише 3 большевиків. До 2-гої Думи увійшло 54 соціаль-демократів, а серед них лише 15 большевиків. Вже в своїх зародках партія зраджувала якобінську принціпіяльну поставу до фактів, до мети, до інших партій, до народної стихії. Так на 2-ім зізді РСДРП в серпні 1903 р., при обговоренню точки про народне представництво, большевик Посадовський так поставив питання: »Чи треба підчинити нашу будучу політику тим чи іншим основним демократичним засадам, признаючи за ними абсолютну цінність; чи всі демократичні засади мусять підлягати виключно користям нашої партії? Я рішучо висловлююсь за остання. Нема таких демократичних принципів, яких ми не повинні були підчинити інтересам нашої партії (межиоклик: I незайманість особи?!) Так, і незайманість особи! Як партія революційна, що прямує до своєї остаточної мети, соціальної революції, ми, виключно з точки погляду найскоршого здійснення сеї мети, з точки погляду нашої партії, повинні ставитися й до демократичних засад. Коли та чи інша (демократична) вимога буде шкідлива нам, ми її відкинемо.«

Ось вам, начеркнений чотирнадцять років перед другою революцією, програм Че-Ка і діктатури партії!

Те саме говорив і меншевик Г. Плеханов: »Цілком приєднуюся — казав він — до слів тов. П-го. Кожду дану демократичну зasadу треба розглядати не саму в собі..., а в її відношенню... до основного принципу демократії, який каже, що *salus populi suprema lex!* Успіх революції —вищий закон... Навіть на засаду загального виборчого права треба глядіти з точки погляду вказаного мною основного принципу демократії. Колиб в пориві революційного запалу народ вибрав дуже гарний парламент, то нам треба було зробити з нього довгий парламент, а колиб вибори показалися невдачними (для партії), нам треба було старатися сей парламент розігнати, і то не за два роки, а коли можливо, за два тижні!«.*)

Ось вам партійний *Vademecum* для матроса Залізняка, що чотирнадцять років пізніше, точно по рецепті свого майстра, розігнав всеросійські установчі збори, вибрані на підставі загального, безпосереднього, рівного і тайного виборчого права... *salus partiae suprema lex!*

Коли взяти під увагу, що розігнані Установчі збори не здобулися на ніякий поважний протест проти їх розгону, то треба признати, що вони були таким самим фантомом, як і розігнаний англійським діктатором парламентський »недогризок«, як і тероризований якобінцями Конвент. В усіх тих випадках дійсність перемогла оману, воля — число, сила — інерцію, чин — так званий факт...

Так було за революції. Але, коли було треба, ішли сі самі соціаль-демоцрати в царську Думу, лише не для виборення охлапів, не для скріплення іцарата, а для мобілізації проти нього громадської думки, для приготовання його упадку, для здійснення остаточної мети партії... Якими абсурд-

*) Пор. „Крестянская Россия“, Прага, 1924, VII.

ними й не показалися б теорія і практика большевизму в його поборюванні підстав відсутності здорової суспільності; його боротьба з царом зраджувала правильне відчуття тенденцій епохи. Тут вони зрозуміли, що «ідеольог тільки тоді й заслуговує назви ідеольога, коли йде напереді стихійного руху (а не плектається в його хвості), вказуючи йому шлях, коли уміє скоріше від інших розвязати всі теоретичні, політичні, тактичні і організаційні питання, на які »матеріальний елемент« руху стихійно наштовхуються«... Вони зрозуміли, що інтереси успіху якоїсь агітації »змушують не пристосовуватися до існуючої психольогії... мас, лише всіляко її розширювати і поглиблювати«... Вони твердо засвоїли, що коли й потрібні часткові реформи, то лише такі, які »збільшують їх (мас) здібність вести... боротьбу, себто такі, при яких поліпшення умов істновання не лучиться з деправацією політичної свідомості«.

Стихія? Стихію треба вести, накидаючи їй свої ідеї, а не коритися їй, бо »стихійний розвиток (наприклад) робітничого руху іде власне в напрямку його підчинення буржуазній ідеольогії (писав Ленін),... бо стихійний робітничий рух се Nur Gewerkschaftlerei. А тому завдання партії було для нього »в боротьбі з стихією,... в тім, щоби стягнути робітничий рух з сеї стихійності«.*)

Ся активна воля іти »на ціле« й забезпечила перемогу революції. Брак сеї волі в сторонників царата — припечатав його загибель. Знаний монархіст В. Шульгин, говорячи про лютневі дні 1917 року в Петербурзі, так описує сей моральний упадок дорогоого йому режима: »Тут було щось глибше, ніж те, що могло залежати від збірної волі робітників або навіть від індівідуальних

*) Л е н і н , — Шаг вперед, два назад; Уваги до програми Сев. Союза РСДРП., 1902; Искра, Ч. 12, 1901.

задумів їх провідників. Щось вже підточено падало і те, що падало, відчувало сильніше свою підточеність і неминучість упадку, ніж ті робітники, які мали стати останнім поривом вихру, що звалив трохсотлітнє дерево... Ще перед останніми зборами Думи, на зборах революційних організацій Петербурга робітники заявили, що маніфестацію вони зроблять, але що до революції вони не приготовані. »Вони — революціонери (пише Шульгин), не були готові, але вона — революція, була готова, бо революція тільки на половину твориться революційним напором революціонерів. Друга її половина... є у відчуванні владою власної безсилості. Ми, богато з нас, цілком були полонені сим почуттям. Бо все в Росії робилося »з наказу її Ціарської Величності«. Се був електричний ток, що урухомлював всі проводи. І як раз сей ток знесилувався і завмирав, знищений безволем... Ми були виховані, щоби під крильцем влади хвалити її або ганити... Ми здібні були в крайнім разі безболізно пересісти з посольських крісел на міністеріяльні лавки... Під услівям, щоби ціарська варта нас хоронила... Але коли в передчуттю упадку царата, встало страшне питання перебрання влади, уложення листи кабінету, — і праві, і ліберали злякалися: »перед можливим упадком влади, перед бездonoю пропастю цього провалу, — в нас крутилася голова і німіло серце.. Безсилість дивилася на мене ізза білих колон Таврійського палацу. І жахливо погірдливий був' сей погляд...«*)

Страх перед стихією, страх активно вмішатися в події, упереджаючи їх, лише трусливе їх вижидання, страх влади, боязнь піти в юрбу і оволодіти її настроями і ділами, почуття власного

*) В. Шульгин, Дни (Рус. Мыслъ, VI/VII, 1922.)
Прага.

морального банкротства, втрата віри в свою справу, невміння поставити її в цілості (принціпіяльно!) — ось які типово-опортуністичні прикмети згубили царат, після свідоцтва його горячого сторонника.

Сей самий параліж волі оборонців царату слідно й в цілім так званім білім руху (Денікінщина і пр.). Коли в грудні 1917 р. большевики облігали Київ, було в нім зареєстрованих російських офіцерів понад десять тисяч, великі запаси муніції, сильна артилерія, на стації стояли панцирні потяги, і коли Українці з трома тисячами заледві боронили міста, кільканадцять днів, ті десять тисяч царських офіцерів заховувалися пасивно, хоч армія большевицька не перевищала вісімох тисяч вояків і хоч вони були свідомі, що з ними зроблять переможці, які в двадцять чотири години по взяттю Київа розстріляли 1500 з тих старшин.*)

З оборонцями монархії сталося те саме, що з французькими монархістами кінця XVIII століття. Тенкаже, що »ніколи жадна аристократія не зносила свого вивлащення з такою терпеливістю, не уживала так мало насильства в обороні своїх привілеїв і навіть своїх посолостей, як французыка за часів революції... Протягом цілих перших трьох років не розвинула вона жадного політичного прапору«. **)

»Над іх традиціями панувала ще монархічна ідея — пише Брюнетер — але не були вони оживлені тим внутрішнім принципом, який лише оден її підтримує і оживляє... Емігранти нагадували тих девотів..., які одного дня зауважують, що в сути речі ім бракне віри, що вона

*) Pr. St. Grabski — *Rewolucja, studjum społ.-psychologiczne*, Warszawa, 1921.

**) H. Taine, — *Die Entstehung d. modernen Frankreichs* II B, S. 342.

не здібна вже на ті зусилля, яких від неї вимагається... Вони вже не були привязані до »чогось ненарушального«, без чого закон не є законом, тільки єдино до тих користий, які ім давав істнющий лад. І в той час, як старе право, для них і для тих, хто його з ними боронив, тратило свій містичний характер, — нове право набирало для іх противників чим раз виразніше сей власне характер... В таких обставинах вислід боротьби не міг бути сумнівний...*) Сторонники упадаючого режиму не вірили в його »ненарушальність«, готові на уступки, о скільки від них можна було чекати хвилевих »користий«. Їх противники не допускали й думки про нарушення своєї догми, якими »користями« не вабилаб тактика опортунізму...

Дійсно, вислід боротьби не міг бути сумнівним!

Бо як каже Ле Бон »брутальна і сміла меншість все поведе за собою нерішучу і боязку більшість«, бо »в борні між сильними і слабими віруваннями успіх ніколи не буде на боці слабих...«

Я мігби ще пригадати боротьбу англійського Давіда з французським Голіятом, що тревала від 1688 аж до 1815 року, і скінчилася — лише завдяки залізній консеквентності Великої Британіїї перемогою. В 1688 році Франція, найбогатша й наймогутнішша держава континенту, числила понад 19,000.000 людності, тоді як бідна Англія ледві 6,500.000. І навіть в момент перемоги мала Англія 12,500.000 проти 30,000.000 Французів, але в той час, як оден противник Наполеона по другім клав зброю, Англія продовжала боротьбу з подиву гідною упертістю і витревалістю, зма-

*) F. Brunetiere, — *Histoire et litterature*, II, Paris, 1891.

гаючи до одної мети, не вірячи в жадні компроміси з своїм небезпечним противником.

Сею »принціпіяльністю« британської політики пояснюють і самі Німці свою поражку в останній війні. »Бо в політичному життю ніщо не має такої великої ціни, ніщо так не винахороджується, як завзята, непохитна, завше до одної цілі спрямована воля. І сю уперту, витревалу волю мали в сій війні Англійці і Французи, а не Німці, і сим наша доля була припечатана... Як бульдог, що затопив зуби у противника, провадила Англія війну, не зважаючи на всякі жертви, аж поки не осягла своєї мети«. Сій своїй »принціпіяльності«, »односторонності«, »простолінності«, якої бракувало німецькій політиці, і завдячують Англійці, що вийшли переможно в світовій війні.*)

Я мігби ще пригадати сербський національний рух, коли в глухі часи кінця XIX століття Микола Пашіч поставив собі фантастичну як на той час задачу — розгром Габсбурської монархії, ще перед утворенням Антанти, ще під час гегемонії Німеччини в Європі, під час неподільних австрійських впливів в Сербії, де на троні сидів Габсбурський васал Обренович. Але Пашіч вичув в »льогіку подій« і не скорився перед »фактами«, лише сміливо й не перебираючи в засобах повів свій нарід до упрагненої мети...**)

Я мігби пригадати Чехів і Масарика. Ще перед оголошенням маніфеста цісаря Карла про петретворення монархії в союз автономних націй проголошує він незалежність Чехії. І то в час, коли ніхто з держав Антанти (хіба опріч Італії) й не думав про поділ Австро-Угорщини! Коли Масарик прибув до Америки, Вільсон ще був »австро-

*) Beharrlichkeit u. Ausdauer in d. Politik v. W. Eisenhart, N. Preuss. Kreuz. Zeit, 24. XII. 1922, Berlin.

**) S. B. Fay — Serbias Responsibility of the World War (Current History Mag., N. Y.).

філом» і в його славнозвісних 14 точках не було жадної спрямованої проти інтегральності Наддунайської імперії. Але Масариківська агітація, влучно принаровлена до понять і духу американського народу, робить на Вільсона велике враження, і не без її впливу відкидає президент Зединених Держав австро-угорську ноту, яка без застережень приймала його 14 точок. Доля чорножовтої монархії була рішена... В часи, коли щойно розпочалося велике змагання в листопаді 1914 р., Масарик казав, що Чехи мусять виступити проти Австрії, »щоб не сталося«. Він не виключав можливості поразки Антанти, але се не була ще причина, щоби сидіти безчинно*).

Я мігби ще навести приклад фашистівського руху, який переміг проти пануючої в країні думки і проти партій; прикладів можна булоб навести ще богато, але зробім вже підсумки!

А сі підсумки будуть такі: Методи принципіяльної політики можуть бути ріжні, легальні так само, як нелегальні, петіції, парляментська і вічева трибуна, професійні союзи, освітові товариства, революція так само, як і дипломатичні закулісові заходи чи інтриги, — але по духу її пізнаєте її. Політика принципіяльна ставляє собі велику й далеку мету і її підчиняє боротьбу за так звані реальні здобутки. Вона ніколи не схиляється перед даною ситуацією, лише завше стремить змінити її. Ніколи не приижується до даного стану народної свідомості, лише хоче її активно розвинути. Не бере уваги на доконані акти, лише на внутрішні процеси, що дозрівають в товщі життя, на тенденцію майбутнього, яку старається вичути в сучаснім. Нарешті принципі-

*) Спогади Т. М а с а р и к а і Е. Б е н е ш а про чеську політику під час великої війни 1914—1918 р. і мирних переговорів.

яльна політика завше ставляє питання руба, в формі ділеми — »або - або«, свідома неприєднаної суперечності своєї ідеї з ідеєю, яку поборює.

Ся її велика ідея се є те »велике дійсне«, яке Кромвель протиставляв »формальному«; те »майбутнє«, яке нажидали сучасному - минулому монтаняри (Оляр); та »тенденція епохи«, »укрита льогіка подій«, та »сильна віра«, сила »одного великого принципу«, яким була вагітна епоха, і якими перемагали всі великі суспільні рухи.

Так, як писав про се Наполеон: »Нарід ведеться за собою тільки тоді, коли йому покажете майбутнє... Станьте на чолі ідей вашого віку, і сі ідеї підуть за вами, підтримуючи вас. Ідіть за ними слідом, і вони потягнуть вас за собою. Виступіть проти них — і вони зіб'ють вас з ніг«. Власне тому й перемогли ті рухи, про які я згадував, що знайшли в собі сміливість стати на чолі даного руху, вичути дух свого часу. Власне тому й упали ті, що хотіли годити старе з новим, що не зрозуміли сього духа і хотіли йому опиратися. Власне через те й змели скрайні течії якоїсь ідеї — течії опортуністичні, що останні хилилися то вправо, то вліво, що давали себе вести подіям, замісць стати на їх чолі, що дурили себе надією погодити непогодиме, злучити незлучиме, побідити без боротьби, здобути без риску... Так впав »довгий парламент« в Англії, впали сторонники угоди в Америці, усунулися в тінь противники О' Коннеля, зійшли зі сцени Обреновичі, якобінцям уступили місце Жірондісти, які думали перемогти чужу інвазію без фанатизму, здатити партії ворожі революції — без терору, вигодувати армію — без примусової такси на хліб.

Певно, без О' Коннеля Ірландія не булаб тежер в тім стані, як з початку XIX в., але без нього не булоб шінфейнерів, не булоб Кезмента, Валери і Колінса, не булоб і ірландської Свобідної Дер-

жави.. Хочби й перемогли опортуністи тоді, як рішалася доля північно-американських кольоній Великої Британії, ясно, що становище сих кольоній не було б тепер подібне до Кореї; певно вони уявляли б з секбе хиба другу, лише більшу Канаду, зіпхнуту на інший шлях розвитку нерішучістю провідників, цвінтарище великих невикористаних можливостей, без блиску, величи й богатства велітенської заокеанської республіки... Коли були взяли гору у Франції жірондісти, темп революції бувби звільнений, ворожі революції партії сталиб на ноги, напір європейської коаліції не бувби зломаний, а Франція — можеб поділена, так як в той самий час Польща.

Правда, історія знає рухи, які виписували на своїм прапорі ніби то далекосяглі прінціпіяльни гасла і — всеж таки зазнавали поражки. Але се бувало там, де сим рухам не могла вже помогти жадна прінціпіяльність. Се ставалось або тому, що той рух був останній вогник героїзму засудженої на смерть справи, як роялістського руху у Вандеї, або »блого« на Україні. Або — сим сплескам волі бракувало відповідного завзяття, духу безкомпромісості й безоглядної віри в свою справу. Або — нарешті — се ставалось, коли сама ідея була абсурдна, як напр. ідея Бабефа у Франції 1795, або Паризька Комуна 1871, або запровадження комунізму в напівазійській, аграрній країні в 1917. Боротьбою з царотом большевизм підхопив »дух епохи«, але в своїм розгоні понісся до абсурдної цілі, що й заводить його в сліпу вулицю; відбираючи збанкрутований ідеї потрібний патос...

Колиж ідея була живою ідеєю, її поразки були лише етапами до остаточного тріумфу, і ті, хто відважувався на риск невдачі — спричинявся до сього тріумфу, а не ті, що в ім'я »реальної політики« боялися рушити пальцем для зміни

істнюючого. Не мірямо нашим обмеженим оком житєвість або нежитєвість якоїсь ідеї, лише виховуимо в собі волю до її здійснення. Повстання 1793, 1832 і 1863 рр. в Польщі задавлено, але їм, а не Велепольським, Абрагамовичам і Мейштовичам завдячує своє воскресення Польща... Без десятиліть бунтів, терористичних актів, страйків, які здушувано, але які відроджувалися на ново, без боротьби з царatom всіх уярмлених народів, тримавсяब він і досі, з Родзянками й Мілюковими чи без них — все одно... »Будьте певні, горожани, говорив Марат, без сеї славної, але кривавої борні, в якій ми бачили як гинули найлютіші вороги народу разом з його найшляхетнішими оборонцями, — ми осягнулиб хиба лиш тінь свободи!« *) Чи повстання італійські були таким вже безпотрібним божевіллям, чи неминучим етапом на історичнім шляху народу, що прагне здобути незалежність? Зєднання Італії ішло через самі поражки. Всі повстання італійські кінчилися фяском, і в 1820/21 р., і 1830, і в 1844, в 1848/9, а однаке власне сі поражки кричали на цілий світ, що є італійський народ, який хоче стати вільним... Чи не були абсурдом болгарські або грецькі повстання проти Туреччини, затоплені в морі крові, але на сій крові стоять тепер незалежні народи.

Певно, бувають часи упадку, зневіри, розгрому. Тоді принципіальну політику, політикудалекої мети доводиться вести іншими методами, але її треба вести тим, хто сеї мети не зрікається. Хтож приймає даний *sia us quo* за щось дефінітивне, хто приймає малі реформи, вирікаючись великих і виступаючи проти них, як проти утопій, — той є не політик, лиш аферист. Хто навіть в часи упадку, замісць показувати на-

*) Les Pamphlets de Marat Paris 1911, E. Fasquelle.

ції непримиримість її ідеї з противною, старається погодити обидві для »реальних здобутків« дня, той в ім'я марної сучасності продає велике майбутнє. Хто будує міст між психікою народа і його страшною теперішністю замісць з його ідеалом, той затримує хвилину відродження. Хто твердить, що треба залишити романтику великих кличів, бо час на їх здійснення ще не наспів, той працює над духовою кастрацією народа, той несе відповідальність за те, що в часі, коли стагнація мине, нація встане приспана й безсила... Що нарід може бути неприготований для моментального здійснення великого кличу, се само собою розуміється. Але се не заважає мені, тобі, вам, жменьці — сей клич популяризувати! Чиж сам факт, що він родиться в голові одиниці, жменьки, групи, — не є доказом, що його зродила наша доба? Що ним насичене повітря?

А тепер до іншого, до найважнійшого, до справ, що обходять нас безпосередно. Множаться голоси, які нашу ніби то принціпіяльність, наш ніби то максималізм політичний роблять відповідальним за нашу катастрофу.

— Чому не були розсудними, чому були анархістами, чому не простягнули руки до згоди? — шиплять опортуністи, що повилазили з усіх шкалубин. — На, що поривалися з мотикою на сонце? Ліпше булоб не рипатись. А так що маєте? Зрештою, що дивного, що під час революції перемогають... революційні, крайні партії? Буде революція, будуть і революціонери. Такоже все буває...

Hi, не все буває так!

Революції не падуть з неба, вони не робляться самі, іх робить меншість, мобілізуючи пристраси мас. Не тому перемогала принціпіяльна тактика революціонерів, що була революція,

а тому наступала революція, що, використовуючи обставини, допроваджували до неї крайні партії; тому, що не мали запалу догматиків оборонці старого. Зміни в думках і установах часто наступають спонтанно вибухово, але ніде не сказано, що ся спонтанність незалежна від людського зусилля і волі. Революція се не сила, а процес, в якім порушаючими силами є людські енергії, енергії одиниць і груп, »одержимих« ідеєю, якої здійснення вимагає час; які мають дар вичувати завдання своєї доби, які убирають в ясну формулу те, що маса відчувала лише інстинктивно. Що з того, що час не наспів? Коли маси ще не годні прийняти нового світла, се не значить, щоб ми, для яких воно вже світить, мали гасити його в наших серцях, щоб ми, сторонники нової ідеї ділали якраз так, як ділали її противники.. »Люди, які egoїстично шукають тільки насолоди й комфорта, який можуть знайти при істнущому ладі, з розpacильною девізою — »після нас хоч потоп«, не згірші від тих, що приймають світ таким, яким він є в божевільній надії, що після нас та прийдеж вселюдське щастя. Ті, що не роблять жадних жертв стримати потоп і ті, що нестараждаються активно наблизити своє вселюдське щастя, знаходяться в стані того самого морального занепаду. Факт, що інші не поділяють ще нашої думки, є лише причина для нашої акції. Ми зможемо переконати тамтих тільки витревалістю в наших засадах. Історія успіху — повторення цього ніколи не є за часте — є історією меншостей. А забувати про свої засади за для потреб години, значить жертвувати більшим благом для меншого лише з тої причини, що є остання є ближче. Ліпше в такім разі ждати і відложити здійснення нашої ідеї аж заки ми зможемо здійснити її цілу, аніж знищити майбутнє, скалічивши нашу велику ідею, задля її

частинного моментального тріумфу«*), в добу стагнації.

Власне в нас богато кричать про добу стагнації! Не для неї мовляв великі клічі! Але доба стагнації не заважала ППС голосити активно програму незалежності в російській зайнанщині, серед страшної апатії суспільності й під страшним режимом царяту, ані карбонарам — підготувати відродження Італії під суровою долоню Габсбургів... Змущені обставинами, йшли російські соціалісти до царської Думи, а О' Коннель і Парнель до англійського парляменту; користаючи з усіх легальних можливостей, боролися навіть за так звані часткові малі реформи. Але все підпорядковуючи ті малі реформи — великій, як О' Коннель справу еманципації католиків — справі «відродження Ірландії», все маючи на оці організовання нації довкола своєї великої ідеї, кристалізацію сеї непримиримої ідеї в масах.

Ся політика як небо від землі ріжнилася від політики тих аферистів, які — прикриваючись »добою стагнації« — покладали все на торги в передпокоях, а до маси зверталися лише тоді, коли треба було на приказ інсценізувати заяву лояльності, або »зажадати« — направи льо-кальної колійки чи приділення кількох вагонів збіжжя за ціну виречення національного ідеалу, або опльовання своїх компатріотів перед своїми хлібодавцями.

Певно, компроміси часом неминучі. Але є компроміс і компроміс! Коли по знищенню ірландської автономії (1800) посол Гуд кавав: »Я знаю, що нарід мусить тепер скоритися, бо не може чинити опору 120.000 узброєних, але час прийде, коли Англія... буде в небезпеці, а Ірландія о стільки міцна, щоби здобути навад

*) On Compromise, by John Morly, London, 1891.

втрачені права», і коли ірляндські політики зачали підготувати націю на сю сподівану хвилину, — се був компроміс...

Але коли оден з провідників українства протягував руку згоди Раковському »через трупи і кров земляків«, як він казав, коли він запевняв щасливих переможців: »Ми відкидаємо боротьбу з совітською Росією, явну і тайну. Ми мусимо большевикам пробачити не одно з того, що нам боком вилазить«,*) се теж був компроміс, але зовсім інший. Оден, компроміс принципіяльних політиків, який казав нації сципти зуби і приготуватися до моменту обрахунку, другий — компроміс угодовця з натури, що провадив до духової демобілізації і деморалізації народу.

Коли ірляндський агітатор по забороні однієї своєї »Ліги«, лъояльно розпускає її, засновуючи іншу, в якій на ново пропагував свою далеку мету, роздірвання унії, — се був компроміс. Але коли говориться, що »стале підкреслення максимальної програми недоцільне і часто шкідливе«, що треба служити тим, під чиею владою опинилися ми по волі Божій — се теж компроміс, тільки зовсім інший. Компроміс політичного борця і політичного — гешефтяря, політика - спекулянта...

Так, треба числิตися з подіями, яких не можна перебороти. О' Конель, не бачучи сил, які моглиб привести до сепарації Ірляндії, повів боротьбу за еманципацію католиків; але ведучи її, він знехтував опінією папи, кардинала і епископату і пасивністю маси, накидуючи всім їм свою нелюдську енергію, свій плян і свою ідею, не занехуючи пропаганди кінцевої мети. Се зна-

*) Проф. М. Грушевський (»Борітесь - Поборете«, IX 1920 ст. 48, Віденсь).

чило числитися з подіями. Але ніхто не посміє за те докоряті великому трибуnovі.

Так само, коли ціла міжнародня Haute Finan-se під час війни стреміла до ратування Австро-Угорщини від розпаду, коли за утриманням монархії були Франція і навіть Росія, коли — до-строюючись до сього — цісар Карло (з Клям Мартініцом і Черніном) вернув до федералістичної думки Франца Фердинанда, радикально зміняючи курс чеської політики, — чеські політики »числилися з подіями«, і ужили всіх своїх впливів, аби зломити австрофільський настрій »могутних, а часто й рішаючих чинників«, і поставити на своєму.*)

Але коли д-р В. Панейко радив нам закинути ідеал самостійної України через те, що програма ся »не може числити на поміч« великих націй, які мовляв не бажають собі »пульверізації європейського сходу«;**) коли д-р М. Лозинський каже нам кинути ідею самостійної України, бо »міжнародні сили не заінтересовані в українській державі на стільки, щоби при всяких умовах обороняти її«,***) то се вже зовсім інше »числення оборо-діями«, се політика труса, що дає себе вести кождій силі, дійсній чи уроєній...

Очевидно, не в сякий момент придатний для акції, але придатний момент — треба вміти використати! Коли варшавський сойм 1832 р. проголосив детронізацію дому Романових в Польщі і аж потім розіслав висланців до інших держав з просьбою о поміч, се був акт людей, які працювали для майбутнього. Так само, коли конгрес північно-американських кольоній британських ви-

*) E. Benesch. Aus meinen Erinnerungen, N. Fr. Presse, 6. X, 1927.

**) Др. В. Панейко, З'единені держави Схід. Європи.

***) Пр. Др. М. Лозинський, Уваги про українську Державність, Прага 1927.

пустив Декларацію незалежності, а тоді щойно постановив просити допомоги чужі держави, — се був акт волі народу, що хоче і може бути суверенним...

Але коли Центральна Рада проголосила суверенність щойно тоді, коли обставини »нас змусили до того«; коли »видатний політик український«, так реклямований недавно в чужій пресі, хвалить австрійських Словян за те, що ті нібіто не скорше проголосили свою самостійність аж »мали в кишені гарантії Антанти«,*) то се була політика тих хлопів, які в 1847 році взялися різати своїх панів... на приказ Меттерніха.

Коли, розпочинаючи боротьбу з Великою Британією, ірландський посол Гратам радив своїм землякам відкинути почуття лояльності до корони, бо, хоч який се й не є шляхетний принціп, то »в сій країні лояльність без свободи є не лояльність, а корупція« — се був чин відповідального політика західної міри, для якого визволення його країни — найвищий закон. Але коли хлібороб-»державник« В. Липинський захвалиє як взірець лояльності тих російських генералів »із Малярософ«, які в ім'я ніби то української »політичної традиції« — »служили вірою і правдою державі російській« аж поки цар, що зрікся трону, не звільнив іх з присяги, аж тоді уважаючи себе в праві піти »за голосом любови до своєї землі«,*) — то ся »любов« була любовю невільника, а »loyalty« — татарською лояльністю раба, а не лояльністю свободної людини заходу...

В однім випадку — активне вмішування в біг подій, в другім — трусливе підпорядковання

*) Знаний реферат д-ра В. Б-го на зїзді УНДО.

**) В. Липинський, З приводу статті ген. Залєского (Хлібороб. Україна кн. V, р. 1924—1925, Віден).

ним; вміння скористати з рішучої хвилини, і страх, щоби вона не прийшла. Грattam і Вашінгтон — могли спочатку навіть і не думати про державний сепаратизм, а хлібороби-державники — носитися з »державністю«, як хтось з писаною торбою, але перші — були принципіальні й революційні політики, а другі — угодовці до шпику кости. В цілій духовості великих ірляндських і американських патріотів, як в насінню дерево, містився їх незалежницький програм, може й не оформленний, але як непогамована, спрямована до сеї форми потенціальна енергія. Сеї енергії бракує власне опортуністам, і тому які пишні львині плащи державництва й не вдягалиб вони на себе, в сліщний час все вилізуть на верх довгі вуха угодовця..

По духу іх пізнаете іх!

Дух безкомпромісовоності — ось демаркаційна черта між принципіальною і угодовою політикою. Ставлення на перший плян своєї волі. Балканські народи приготували війну проти Туреччини 1912 року, а Серби — світову, серед глибокого миру, а Китай спершу в 1900, а потім зараз по Версалі і Льокарні виступив проти »білих чортів«, також серед глибокого миру. І се була політика вільних народів, які хочуть жити і не знають закону над своею волею до життя... Але коли нації радиться »сидіти тихо« і »ждати спокійно« тому, що »світ хоче міра«, як се радить цітований вже наш »виданий політик«, — то се політика людей, яким стільки віків вбивали в голову догмат нищості іх раси, що вони самі в нього повірили.

Скажуть, алеж 1832 рік, який ви згадуєте, скінчився поражкою тих, що »використали момент«, отже чи не малиб тоді рації »реальні політики«? Чи вони не осягли більшого? Не повторятиму сказаного про се в горі, тут лише зауважу,

на прикладі близчім нам, що не угодовству завдячуємо ми уступки, з мусу пороблені Україні Москвою; що коли там за Збручем істнує тінь української держави, то се є тінь Тризуба, се квітка, яка зросла на крові »принціпіалістів«, що накладали за нею головою, на крові »фантастів« і »Дон Кіхотів«, а не на мудrosti угодових Санчо Пансів, що, як молодий Коцюбинський, помагали Москвялям бомбардувати Київ, або як сміновіховці, вислуговуються своїм хлібодавцям.

Наведу два приклади: Самойлович-Басок-Меленевський, той самий, що розсылав, як член »Союза Визволення України« вірнопіддані депеші Вільгельмові II, коли той був цісарем, а большевиків гноїли в тюрях царських, а по упадку царя депешував Ленінові і Троцькому, — сей самий Меленевський говорив, як делегат »Спілки« на Стокгольмськім зізді РСДРП: »Український пролетаріят цілковито змосковщився, а тому й істновання його осібної організації не має жадного глупзду«... Другий спілчанин Тучапський заявляв, що »о скільки Україна живе культурним життям, вона живе російським життям. Поки українська культура не істнує, я не бачу жадної користі від знищення національного гнету на Україні«... А знаний В. Чубар сам оповідав про себе, як то він вже по виbuchу революції обстоюював думку, що на Україні »більшість не тільки робітників, але й селян добре розуміє російську мову«, та що тому й партійну роботу треба провадити по московськи; »щож відноситься до національної культури, то царат не давав їй розвинутися, а революція відсунула питання культури на другий плян«, *) одним словом — що україн-

*) В. Чубар, Из встреч с В. И. Лениным (Летопись революции, N 1, 1925).

А. Риш, Очерки по истории „Спилки“ (idem, N 2).

ського питання не істнує. Так відповідав він на запит Леніна.

Сі люде або іх однодумці сидять тепер в Харківськім уряді, і чи ви думаете, що сі опортуністи українські, якім було наплювати і на українську культуру і на знищення національного гнету, і які були добрим знаряддям всякої русифікації, що се вони, московські грамофони, пхнули Україну на шлях національного визволення своєю опортуністичною тактикою прислуживання сильним? Що се вони змусили до уступок?! Я гадаю, таке питання смішно навіть ставляти... Не вони, а ті, які проти волі сих попихачів і проти волі іх панів, працювали над здійсненням своєї великої цілі; які ішли проти всіх і вся, наражаючи себе на поразки і невдачі в ім'я своїх фантастичних мрій. Направду, коли під реальною політикою розуміти осягнення реальних наслідків, сі фантасти, а не тамті льокаї — були реальними політиками!

Ще важнішою ріжницею між принципіальну та опортуністичною політикою є те, що принципіальна політика завше дивиться на суть, на дійсний стан речі, свідома неприєднаної суперечності двох ідей: своєї і чужої. Опортуніст не має сеї свідомості ніколи, теліпаючись між двома бігуналами, завше даючи себе звести гарним фразам, обіцянкам, фантому угоди.

Коли цитований вже американський політик закликав земляків не вірити улесливим словам англійських міністрів, ані іх обіцянкам, лише казав, що скоро Англія посилає гармати і військо до кольоній, то хиба на те, щоб уярмити іх, — то се була політика принципіаліста, який дивився просто у вічі грізним фактам... Але коли в нас вистарчало »декларації зізу московських совітів про самостійність УСРР«, »наказу Троцького московським червоним військам на Україні«,

»чуток з Київа про зменшення терору«, щоби цілі партій (УСР, УСФ, УСС, ХД, Укр. Народні республіканці і галицька трудова партія) підписували деклярацію, в якій вони заявляли, що »не будуть брати більше участі в збройній боротьбі з совітською владою на Україні«; *) — коли вистарчило кількох фортелів спритних демагогів, щоб приспати чуйність сих політиків, то се була політика, яка дивилася не на факти (затоплення України ворожим військом), лише на улесливі слова, яка навіть в обличу грізної дійсності, вірила в можливість угоди, політика людей, яких — як слушно казав той Американін — сірена угоди перемінила в бездумну худобину...

В однім випадку — суворий реалізм, політика тих, що ведуть за собою, в другім — політика юрби, яку потягне на мотузку всякий демагог своїми »декляраціями«, »наказами«, спритно розсіваними »чутками« і провокаціями — юдиними поцілунками.

»Люде — писав Макіавель — судять очима, а не руками (після позорів, не після дійсного стану — Д. Д.). Кождий бо вміє бачити, але мало хто — діткнутися, кождий бачить, чим ти показуєшся, але рідко хто знає, чим ти направду є... Простак все звертає увагу лише на позори«.**) Сими »простаками« і є звичайно угодові політики, що хилять голову перед кожною хвилевою силою!

Принципіальна політика буде на укритих тенденціях руху, на вибуховій силі ідеї, в яку вірить. Опортуністична — не вірить в ніщо, а бачить лише факти і сили на поверхні, до них лиш пристосовуючись. Коли, заглядаючи в непевне майбутнє, казали американські незалежни-

*) Вільна Спілка, 1921, Львів, ст. 92.

**) N. Machiavelli, Le Prince, Ch. XVIII.

ки »дайте мені свободу, або дайте мені смерть«, се була політика принціпіялістів, які бачили грізну силу, на чолі якої стали, і яка мала змести все з своєї дороги. Коли ж цілий ряд українських організацій, тільки через те, що на Україні зявився метеор Денікін, просили генерала в лоялістичній »заяві« не забороняти українське слово і не сіяти »між двома рідними народами антагонізму, який... став джерелом ідеї самостійництва«, і допровадив до »непотрібної і не бажаної боротьби народних мас за втрачені права«,* — то се була політика людей, що — для хвилевої консталіції — зраджували і свій ідеал, і народ, що за сей ідеал боровся; що цілу надію покладали не на укриту силу ідеї, а на ласку сильнішого; політика, яка числити не на динаміку руху, лише на моментальний уклад сил. Подібним опортунізмом найнижчої марки відзначалася і політика гетманського уряду, що його поява французького »консуля« Енно в Одесі спонукала до проголошення федералістичного маніфеста 15 листопада 1918 року...

Принціпіяльна політика ставляє абсолютне, майбутнє над конкретним і сучасним. Американці говорили: »Чи життя є таке дороге, чи сей мир такий солодкий, що його треба купувати за ціну кайданів і неволі? Війна коштуватиме крові і богатств, але мета — є варта засобів«. І се був взір принціпіяльної політики... А наші під час погрози горожанської війни на Україні писали: »При теперішніх обставинах у СССР наслідки тієї війни були б катастрофальні... передовсім для господарчого відродження СССР, яке безперечно помітно зростає.. З окре-

*) Меморіал по вопросу об укр. школы, поданий укр. учит. и просв. организациями Главнокомандующому вооруж. силами на юго России (Літопис укр. револ. О. Доценко п. II. кн. 4, Львів 1923, ст. 179 і сл.).

маж уся наша земля сталаб знов аrenoю страшних подій, що сіялиби на ній руїну, смерть, терор і далиб почин новому лихоліттю», чи ж не ліпше відложити порахунок — на колись?*) І се була політика опортунізму, який передовсім леліє свій спокій, затулюючи очі на небезпеки, а в найліпшім випадку, перекидає їх на слідуочі покоління. Там — ідея, тут — хоч найпідлійша дійсність, яку для самоодурення перемальовується в рожеві кольори. Там — ідеал свободи, тут — спокою. Там бажання змінити, хочби за ціну страшного лихоліття немиле сучасне, тут — апoteоза сучасного зі страху перед можливими пертурбаціями. Політика провідників, що думають про націю в теперішнім і в майбутньому, і політика політичного міщанина, для якого пересунення одного мебля в покою є катастрофою.

Особливож тим відріжняється політика принципіальні від опортуністичної, що перша стремить не до матеріальних вигід, не в першій лінії до клясово-соціальних здобутків, лише — до захоплення влади даною партією, чи суспільною групою (нацією); в переконанні, що ніякі соціальні чи культурні здобутки не утримаються без захоплення влади. Тому Ірляндці домагалися відкликання Унії (з Англією), а на всі проекти зарадити земельному голодові ірляндського села при залишенню влади в руках Англійців, — відповідали, що лише політичне визволення, лише здобуття влади усуне всі недомагання країни. І се була політика нації, свідомої своєї мети... А у нас писав голова партії ес-ерів: »Щоби не розійтися з українськими масами, українська інтелігенція повинна відповідно зложити свою програму і тактику так, щоби політичні і національні домагання... являлися побічним зав-

*) „Діло“ 7. VIII, 1926.

данням при розвязанню соціально - економічної проблеми*.*) І се була політика не нації, а плебса, який за оману соціального визволення продає право політичного первородства, право на владу в країні... Ідучи за цею політикою, спекулюючи лише на соціальне визволення чужими руками, ми приймали всі наслідки політичного чужовладства: закріпощення селянства Катериною II (якаж »виволила« мужиків від українського панства), визволення селянства Александром II — з конфіскатою на річ російських поміщиків половини землі, що була в посіданні українського селянства, нарешті — большевицьку соціалізацію з усіма її абсурдами, з винищеннем продукційних сил села, з новою панчиною на річ міста, з жидівською кольонізацією... До цього допровадила наша політика опортунізму (нехтування моментом власновладства), до цього стремить і квазіпринципіальна політика КПЗУ, яка вірить, що »єдиною запорукою соціального та національного визволення« українських мас є боротьба за »робітничо-селянський уряд в Польщі«.

Большевики уважали за своє »головне завдання« на Україні »завойовання державної влади«, і се була політика принципіальна... Але коли Винниченко — в супереч напору мас — проголосував на 2-му військовому зізді, що »в даний момент (момент найсильнішого розгону революції) не можемо вимагати більшого ніж автономію«; що »захоплювати владу ми не хочемо«,***) то се була політика опортунізму... Таким самим опортунізмом віяло від мирової політики Центр. Ради, яка відкладала справу замирення до утворення »загально - російського уряду«, який користавби

*) Висказ М. Грушевського (»Борітесь-Поборете«, IX, 1920, ст. 7, Віден).

**) Робіт. Газ. 1917, Ціт. з »Летопись революции, N 1, 1926, ст 55.

з довір'я усіх народів Росії», або її земельна чи державна політика взагалі, яка відтягала проголошення незалежності країни аж до загально-російських установчих зборів...

Большевики остаточно погодилися і з столипінівським »старателіним крестьяніном« і з куркулем взамін за визнання ним над собою влади совітів, і се була політика принціпіяльна. Коли ж наші соціялісти годилися на владу російських совітів в замін за демагогічні обіцянки соціальних полекш для села, які не наступили, — се була політика нужденного опортунізма... Російські терористи забивали Александра II і Столипіна за те, що вони робили їх червоне діло білимими руками і виривали з під їх впливу маси, і се була політика принціпіяльна... Але коли наші соціялісти годилися на червону диктатуру в надії, що вона закріпить перемогу їх синьо-жовтої програми (»українізація«), то се був найгіршої сорти опортунізм, який робив здійснення наших ідеалів залежним від доброї волі чужинця...

В розцвіті своєї політичної кареї писав Біスマрк: »З огляду на конечність в боротьбі з 'подавляючою перевагою' заграниці удастися в потребі навіть до революційних засобів, я ні однумить не надумувався вийти з найсильнішого із свободолюбних атутів, з загального виборчого права« і — запровадив його, бо »запровадження загального виборчого права — писав він — була для мене зброя в боротьбі з Австрією та іншими державами, а рівночасно грозьба остаточними заходами в боротьбі з коаліцією«.*) Се була принціпіяльна політика, яка засвоювала немилу собі догму для ратування сили і потуги колективу, в якого імени ся політика велася... Коли ж у нас входилося в спілку з найгіршими ворогами на-

*) O. v. Bismarck, Gedanken u. Erinnerungen, Bd. II, 78.

ціонального колективу (з більшевиками під час повстання проти гетьмана і з російськими добровольцями проти повстанців), то се була політика опортуністів, яким залежало на соціальних привілеях своєї верстви, а не на незалежності колективу... В політиці Бісмарка — бачимо компроміс з чужою соціальною доктриною, з демократією, для збереження цілості колективу. В політиці українській — компроміс з ворожим колективом для ратування своєї соціальної доктрини... Політика державницька і політика гайдамацько-махнівська, все одно, хто її провадив, Винниченко чи гетьман Скоропадський.

Коли компартія Росії (а передтим РСД) спершу заперечувала всякі права України, а потім проголосивши право України на самоозначення аж до відділення, прилучила її проти волі до Московщини, се була політика принципіальна, хоч не на словах, та на ділі. Але коли один член Високої Директорії, що виголосував тости на незалежну «єдину і неподільну Україну», по однорічній еміграції, в серпні 1919 року заявив, що презентована ним »західна закордонна група українських комуністів відокремилася від сепаратистичної (»самостійницької«) позиції УКП і доручила мені рішучо і послідовно боронити позиції, на які стала РКП в своїй програмі по національному питанню«,*) то се був акт капітуляції безсиленого. В однім випадку — резигнація з власного паперового програму і використання чужого гасла для скріplення своєї влади, в другім — резигнація і з власного гасла, і з стремління до влади.

Більшевики годилися ча »українізацію« під умовами затримання влади у власних руках, і се була політика принципіальна, бо забезпечувала їм

*) Вільна Україна чч. 1—2, 1921, ст. 144, Львів.

повний вплив на обсяг і характер сеї українізації. Коли ж Винниченко »обявляв себе сторонником совітської влади на Україні, говорячи, що хоче опертися на неї, ставлючи лише услівям, щоби йому дали повну свободу що до переведення українізації«, *) то се була політика, яка для заспокоєння потреб хвилі жертвує великими інтересами нації, політика опортунізму. В першім випадку — жертвуvalося дрібницями для принципу, в другім — принципом для дрібниць!...

Плеханов говорив на партійнім зізді в 1903 році, що коли переможна революція дасть корисні для партії установчі збори, то треба буде спертися на них, коли ж некорисні, то їх розігнати, бо інтереси революції є вище канонів демократії, і то була політика, якій залежало на тріумфі справи, а не абстрактних засад... Коли наші соціялісти заявляли, що мусять »всяко оминати конфлікту з большевизмом«, хоч його політика й боком нам вилазить«, тільки »шануючи загально-людську вагу соціалістичної революції, которую веде він«, **) то се була політика, для якої назви треба мабуть шукати в підручнику психопатольогії!... Коли большевики самі признали, що Центральна Рада спочатку була революційною силою і то одинокою організованою на Україні і вирішили.. валити її в повній свідомості, що нітереси двох ріжних країн не можуть бути однакові, — то се була далекозора політика людей, шануючих свої принципи... Коли ж провідник української соціаль-демократії і сміновіховства, за кликав до підтримки совітської партії на Україні через те, що се була одинока зорганізована соціалістична революційна сила в країні, се була

*) Раковський, Ільич и Украина („Летопись революции“ N 2, 1925).

**) М. Грушевський, „Борітесь - Поборете“, X, 1920, ст. 43, Віденъ.

політика опортуніста^{*)}), що згори признає всякі сили і всякі доконані факти, а числиться не з силою маси свого народу, лише з силою кождочасного пана ситуації.

Так, часом потрібна є »дрібна робота«, але коли Ірляндці ішли до англійського парламенту, щоби вибороти власний, — се було одно. А коли наші сміновіховці радять іти в совіті для ухвалювання здертих з півголодного селянина міліонів для китайських Сам-Пю-Чаїв, на боротьбу з Чемберленом, який Україні ніякого лиха не заподіяв, або для виділення з України Криму і Донбасу, — се вже щось інше!

Ірляндські революціонери, борячись за частинні реформи, рівночасно всю енергію уживали щоби довести народові, що се лиш паліативи, що не буде щастя на зеленім острові, поки Ірляндія не буде зовсім вільна, і се був компроміс... Але коли наші опортуністи висловлюють свою лояльність чужим кольорам, жебраючи в заміну таких »реформ« як довготермінові кредити, направу громадських доріг, заплати воєнних відшкодовань, »трінкельд« якийсь виставі, чи там поборювання пошестий серед селян, — то се не компроміс, а лъкайство!

Оден з головних діячів визволеної Італії, Каувур писав: »Зрештою про що нам ходить? Про поконання Австрії? Отже одної з наймогутнійших держав Європи? Ну, то що! До сього треба тільки союзників і війська!«^{**)}) — і се була політика, що не лякалася неможливого, політика, що всі факти нагинала до свого принципу. Але коли в розгарі боротьби з большевицькою Росією пише знаний провідник великої с. р. партії: »Я допускав і допускаю можливість збройної боротьби (з боль-

^{*)} В. Винниченко, Поворіт на Україну.

^{**) M. Paléologue, Un grand réaliste Cavour, Paris 1926.}

шевизмом) за визволення народу, але не дуже вірю в її практичні наслідки, бо Московщина, як більша і дужча, завше розібє нас«,*) коли таке писав провідник сильної партії, що була в уряді, то се була політика соціалістичних філістрів, що нагинала свої «принципи» до кожного факту. Політика типового опортунізму, який не знає, на яку ногу стати навіть в момент остаточного рішення; який хоче і своїй ідеї служити, і з чужою не зірвати, і сягнути щось, і бійки не зачати; або практично, як се було цілий час нашої революції, який хоче: і миру, і війни, і самостійності, і федерації, і великої України, і великої Росії, і совіти, і парляментаризму...».

Небезпека від такої політики більша, ніж на перший погляд здається. Бо маса ніколи не піде за ідеєю, коли їй не окреслять її яскраво й сильно. Ніколи не піде проти якоїсь ідеї, коли їй не доведуть її виразно її ворожість... В Оляра читали ми: «Через те, що народній масі не була видна зрада короля, маса оставалася роялістською» (пригадується Макявельський «простак», який розуміє лише те, що «видів очима»). Але коли якобінці «відкрили» масам «помилки» короля, які доводили його ворожість народу, нарід пішов проти короля за якобінцями... В сім «відкриттю», в пропаганді, в агітації — ціла суть, а без нього — найгірші «помилки» режиму не піднесуть проти нього народного гніву... Французький поет Трістан Дерем каже, що «ніякий факт не є правдивий, поки він не є знаний великому числу. Колибі ніхто не зінав, що Колюмб відкрив Америку, Америки не були. Бо кілька разів відкривали її вже перед Колюмбом, та ніхто про те не зінав». **)

*) Лист п. Григорієва («Вільна Спілка», ч. 1, 1921, ст. 115, Львів).

**) Nouvelles Litteraires, 17. X, 1925.

У нас маса Америк лишається невідкритим і через те, що про них нічого не говориться масам. Спритно підгледіли французькі революціонери помилки своєї монархії, а російські — царату і витолкували масам, що сей режим, як ворожий їм, мусить щезнути, і маси пішли за ними... В нас такі помилки і в совітській Україні і деінде робляться владою що дня (згадати хочби примусову кольонізацію України жидами, відібраним нам Криму, Чернігівщини, упослідження селянства при виборах в совіти, скасовання закордонного представництва України, Рижський трактат і пр.). Але в нас, замісць використовувати сі »помилки« влади для мобілізації проти неї нації, замовчують їх або навіть затушовують їх для більшого прославлення істнуючого режиму. Так наша національна Америка лишається й досі країною утопії.

Монтаняри не зразилися несвідомістю французької маси і не нахиляли до її рівня своїх постулатів, лише відкриванням »помилок«, відкриванням Америк для сеї маси, втягнули її в вир політичної боротьби, розвиваючи ії політичну свідомість. І се була політика принципіалістів... Те саме робив О' Коннель, підносячи агітацією проти Англії політичну свідомість свого народу. Але в нас інакше. В нас ідеольог хліборобів пише, що українська інтелігенція повинна була прийняти гетьманську федерацію через те, що »гетьманство уявляло з себе максімум того, що наша національно несвідома і пасивна маса могла з українського руху воспріяти«.*)

В однім випадку — підтягання до нашого ідеалу несвідомої маси, в другім — приниження цього ідеалу до даної свідомості темної юрби. О' Коннель створив ірляндсько-англійський анта-

*) В. Липинський, Листи до братів хліборобів (Хл. Укр. кн. V, 1924—1925, ст. 117).

гонізм і се була його найміцнійша зброя, але наш хлібороб проклямує, що »не можна концентрувати того, чого ще нема, утопією є хотіти будувати державу при помочи націоналізму, для якого в свідомості українських мас ніякого ґрунту не має... А Винниченко казав капітулювати перед совітською Росією, бо »стихія, мовляв, українська ще не оформлена як слід масовою свідомістю«.*). В однім випадку — активне вмішання в гру стихії, в другім — пасивне плектання в її хвості. В однім — скріплення фундаменту, на якім стоїться, в другім — числення з фактами, якого бояться змінити. Опертя на себе і опертя на чужу й ворожу силу. Мобілізація народної стихії, і — неминуча дорога закулісовых переговорів і торгів з силою, яка нашу стихію — »осідала«. З одної сторони — відкриття антагонізма між двома ідеями і його розятрення, в другім — затушовання сього антагонізма. Там — ясна формула, тут — страх перед нею, хитання між одним і другим...

Ось вам типове розумовання угодовця: »з зачордону лунає гомінкий поклик: »Борімся за диктатуру працюючих, бо остання є диктатура української нації на своїх землях«. І хоч ми є визнавцями демократичних принципів, то не завагаємося повторити сей клич, не завагаємося призвати невідкличну кволість демократії, якщо справді виявиться, що в українській державі диктатура всіх працюючих є диктатурою української нації на своїх землях...**) Вони, отже не хочуть ні диктатури, ні демократії, а згайдно хочуть і одного, і другого — лиш на разі не знають, чого саме, поки ім того хтось не вяснить...

*) „Поворот на Україну“.

**) „Діло“ 13. XI, 1923.

І до того Хтося очевидно мусять відсылати і маси, коли ті підійдуть до них з цим грізним питанням...

Се є той психолоґічний стан, коли — каже Фіхте — *man zugleich auch nicht will, wass man will, und zugleich auch will, was man nicht will.*“ Справедливо каже про таких політиків великий Німець, що за такими людьми »йде біда за плечи-ма, і кудиб вони не вступали, приносять вони її з собою«...*)

Представте собі Робеспера, який готов стати монархістом, якщо »справді виявиться«, що в монархії є ратунок для революції.. Представте собі Леніна, який готов стати демократом в дусі Керенського, »якщо справді виявиться«, що в демократії ратунок пролетаріата, -- і ви оціните цілу бездонну безпорадність опортунізма, що бездумний, швендяється між одним і другим гаслом, не пристаючи ні до одного, ні до другого, не накидаючи масі, яку має претенсії за собою вести, ні одної, ні другої ідеї, аж поки кінчить тим, що приймає ту, про якої спасенність його переконають — доконані факти!

Сей момент привязання до певної означеної своєї ідеї, який є характеристичним для принципіального політика, завше сполучений з моментом острої і безуслівної негації ідеї чужої, негації, якої знов таки, не знає опортуніст! В своїх листах до німецької молоді ось що пише про сей негативний момент О. Шпенглер: »здібність ненавидіти.. Хто не вміє ненавидіти, не є мужчина, а історію роблять мужчины. Її постанови суворі і жорстокі, і хто гадає оминути їх порозумінням і зрозумінням, той не створений для політики.. Що ми, як Німці, нарешті наїшлися ненавидіти, се оден з небогатьох наслід-

*) I. G. Fichte, *Machiavellis Politik.*

ків сеї епохи, яка забезпечує нам наше майбутнє«.*)

На сю саму тему каже Г. Зіммель: »Є доцільно ненавидіти противника, з яким — з якоїто не буlob причини — бореться. (Es ist zweckmässig, den Gegner, mit dem man... kämpft, auch zu hassen“) інакше попадете у внутрішній розбрат, що параліжує чин**)«.

Вагу цього чинника чудесно розуміли Марат і О' Коннелль. Чудесно розуміють його і большевики, які стараються не допустити »штучного антагонізма« націй підбитих Росією до метрополії, підсичуючи в той самий час штучну ненависть сих націй до Європи. Прекрасно оцінюють вагу цього чинника і російські монархісти. »Найголовнійше, пише оден з них, В. Шульгин, в так званім українськім питанню не форма співжиття з Росією; головне — утримати південно-московське (себто українське Д.Д.) населення в свідомості своєї московськості, решта — приложиться. Без тої свідомості всяка «федерація» є омана і миляний пухир... Але вбийtek в голову народу, рівному числом народам французькому і англійському, що він зовсім відрubний нарід, то сей нарід в решті решт піддіме страшне повстання«.*** Прекрасні слова! І вони м. и. відкривають цілу шкідливість, цілий опортунізм пропаганди хліборобів і сміновіховців. Що з того, що в них в кождім рядку приходить слово »держава«, коли вони безперестанно протестують проти сіяння ненависті поміж »братнimi народами«, співають про триедину Русь і про Москву, з якою нам по всік час жити у брат-

*) O. Spengler, Politische Pflichten d. deutschen Jugend München, 1924.

**) Kölner Vierteljahrsshefte f. Soziologie Heft 4, 1927.

***) В. Шульгин, Ненависть или примирение, („Возрождение“, 13. I, 1927, Париж)

нім союзі, хочби не одно з того, що вона робить, нам боком вилазило...»

Ся пропаганда є пропагандою ретроградів, які бояться отворити очі народові на те, з чим він повинен боротися, не дає сформуватися яскравій ідеї визволення, гальмує кристалізацію коло неї міліонів воль, вириває з рук національного проводу одиноку зброю — народній гнів — якою перемогли ірландські, польські, італійські та інші революціонери.

»Видатний політик український«, про якого я вже згадував, цитував слова Бісмарка Полякам: »Свої ціці можете осягнути тільки через нещасну війну. Коли прийде до сеї війни, то й так панове з неї скористаєте, а тимчасом можете лъяльно служити пруській державі! — і додам від себе — пропагувати єдність інтересів братних народів, як роблять хлібороби, соціялісти і сміновіховці...«

Hi, видатний політик видатно помиляється... »І так« се не піде. Бо така народнобратьєрська пропаганда — присипляє вражливість нації на замахи на її права, вона є причиною того, чому в критичний момент, спаціфізована нація не в стані виконати свого обовязку перед історією і перед наступними поколіннями. А коли Поляки дочекались свого воскресення, то тільки тому, що більше вірили собі, аніж Бісмарку.

Ось що пише учасник нашої революції, підводячи підсумки її невдач: »Національна революція набула титаничного розмаху. Вона зовсім не хотіла рахуватися з майбутньою долею Росії. Мартівські Українці з фанатизмом неофітів чекали моменту, коли можна буде затопити ножа не в спину революції, а в серце Росії. Інстинктивно відчували вони, що се треба зробити... Але, не зважаючи на майже вулканічний характер їх ненависті, вибуху не сталося... Бо ми послушно йшли за нашими провідниками, а наші провідни-

ки любили Росію. Що то була за любов? Чи любов освоєного звірята до дзвоників на ярмі, чи любов лъокая до свого пана, але факт був фактом, що в наших провідників була таємнича, може підсвідома любов до Росії... У такі моменти здавалося, що маси розтопчуть все і всіх на своєму шляху до свободи, стихійно кинутися на ворога і вже в самій боротьбі знайдуть собі нових вождів... Але так не сталося. І наша революція дізнала «фяска».* Дізнала поразки через те саме, через що дізнала — на думку Бокля — поразки фронда XVII в.: через невикорінення почутия лъоялізму до ідеї, яку треба було валити.

Сей брак зasadничого протиставлення своєї ідеї — ідеї чужкій, основна прикмета опортунізма, фатально відбився на нашій революції. Наш бунт хоч »кровю писав« свої »глаголи« на стежах України, та... »вагаючись писав, непевною рукою«...

Ні, ні Бісмарк, ні наш »видатний політик«, не мали раций: »і так« нічого на світі не стається!

Ірляндці поглиблювали національний антагонізм до Англії, і тому їх країна в відповідну хвилю не була духовно здемобілізована. В нас — ненависть до сильнішого плямувалася ім'ям »шовінізма«, і для того на зеленім острові св. Патрика повстав »фрі стейт офф Аерлянд«, а на Україні велика руїна...

Шукайте й знайдете! Хто шукає, як Коннель, Вашінгтон, Марат, Мацціні, — знищити ворожий світ, нищить його. Хто ж шукає з ним компромісу, знаходить його, і не має чого нарікати, коли се є компроміс вовка з ягням, коли се більше подібний не на компроміс, а на компромітацію. *Volle ti non fit injuria!* Або по українськи — бачили очі, що купували!...

*) В. Юртик, 2-ий всеукр. військовий зїзд, ЛНВ, IV. 1923.

»Ве про се думати, і ніколи про се не говорити!« — ось як означає Гамбета по 1871 р. відношення Французів до ідеї відплати, до відзискання утраченого. Але най нам не тичуть сих сдів в очі сторонники »реальної політики« і погодження з фактами. Вони, сі слова говорять якраз проти них! Бо тільки через те, що Французи не забували на ганьбу 1871 року, що в поколіннях цілих виховували волю зміни — могли вони гідно стрінути рік 1914.

В сім є суть принципіяльної політики. В сім її ріжниця від політики опортунізму. Не приймати доконаного факту за остаточний; не пристосовуватися до даного стану свідомості народної стихії, лише її поглиблювати; не ставляти мале над великим; не стреміти шляхом компромісу з чужою ідеєю, забезпечити частинні, соціальні вигоди даної кляси, верстви; лише стреміти до реалізовання власновладних ідеалів, ще підпорядковувати мету засобам, лише засоби — меті. Не лагодити, а поглиблювати антагонізм ворожих ідей, не трактувати так званих реальних здобутків як самоціль, лише використовувати їх для осягнення і для пропаганди остаточного ідеалу. Приймати все, що скріплює відпорну силу нації і не перешкаджає її духовній демобілізації, відкидати все, всякі здобутки, які ведуть до сеї демобілізації — ось що є та принципіяльна політика, яка кождій великій ідеї приносить перемогу, і яка — хоч ріжна в методах — аде одна духом, що її оживляє — в критичні і в органічні епохи, і в мирі, і в час війни.

Коли сим духом буде овіяна наша політика, ніякі удари нам не будуть страшні. Коли ж позбудемося її животворного духа, всякі »здобутки« підуть марно: вони будуть тими грудами землі, що спадатимуть на труну нації.

Сей дух безкомпромісості хоронить нації

-від зледашіння і резигнації в хвилини упадку. Він-жеж сталить її мозок і волю в переломові моменти.

Бо — повтаряю — в борні між сильними і слабими віруваннями, успіх ніколи не буде на стороні слабих, бо остаточно завше і всюди перемогає не опортунізм, а принципіяльності.

Пристосовуватись до сильних — ось клич опортунізму. Стати самому сильним — ось клич принципіяльної політики!

Замовляйте такі книжки в „НОВІМ ЧАСІ“: